

беларускай мовы (дзеепрыслоўныя) утварэнні з суфіксамі *-ачи (-ячи), -учи (-ючи), -в (-шч)*: *варачи, едзячи, будучи, папуючы, писавішч*. [5, 163]. Таму мабыць, нельга катэгарычна адмаўляцца ад ужывання ў сучаснай беларускай мове дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў, асабліва ў навуковым і афіцыйна-дзелавым стылях, на падставе таго, што беларускай мове яны не ўласцівыя.

Увогуле ж, спадчына І. Ужэвіча патрабуе глыбокага і сістэмнага вывучэння, яго «Граматыка словенская» з'яўляецца выдатным помнікам навуковай лінгвістычнай думкі і стану развіцця мовы, яе лексічнага складу ў сярэдзіне XVII ст.

1. Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды. Мн., 1976. Т. 1.
2. Жовтобрюх М.А. Частины мови в «Граматици слов'янській» І. Ужэвіча // Східно-слов'янські граматики XVI–XVII ст. Київ, 1992. С. 51–58.
3. Жураўскі А.І. Лінгвістычныя думкі ў помніках беларускай пісьменнасці XVI–XVII ст. // Східно-слов'янські граматыкі XVI–XVII ст. Київ, 1982. С. 56–63.
4. Мечковская Н.Б. Ранние восточнославянские грамматики. Мн., 1984. С. 45–47.
5. Паўлавец Дз.Дз. «Граматыка» І. Ужэвіча // Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Рэдкал.: Б.У. Сачанка (гал. рэд.) і інш. Мн., 1994. С. 162–163.
6. Ужэвіч І. Граматыка Слов'янська / Подгот. до друку І.К. Білодід, Е.М. Кудрицький. Київ, 1970.
7. Яскевіч А.А. Спадчына Івана Ужэвіча і славянскія літаратуры. Мн., 1998.
8. Яскевіч А.А. Старабеларускія граматыкі: Да праблемы агульнафілалягічнай цэласнасці. Мн., 1996.

А.А. Гіруцкі
Мінск (Беларусь)

АСНОЎНЫЯ ТЭНДЭНЦЫІ СУЧАСНАЙ ЛІНГВІСТЫКІ

Мовазнаўства XX стагоддзя пакідае XXI багатую спадчыну: традыцыйная граматыка, параўнальна-гістарычнае мовазнаўства, лагічны, псіхалагічны, сацыялагічны і неаграматычны кірункі, структуралізм і знакавая тэорыя мовы, тыпалагічнае мовазнаўства і моўныя універсаліі. Гэта далёка не поўны пералік актуальных праблем сучаснай лінгвістыкі. Адною з тэндэнцый сучаснага мовазнаўства застаецца пашыраная і паглыбленая тэарэтычная і практычная распрацоўка гэтых праблем з прымяненнем новых прынцыпаў, метадаў і методаў лінгвістычнага даследавання, што прыводзіць да глыбокай дыферэнцыяцыі даследаванняў нават унутры кожнага з кірункаў. Сучаснае мовазнаўства

аўстае як разгалінаваная шматаспектная плюралістычная лінгвістыка, якая абпіраецца на ўсе дасягненні мінулага і ўключае ў сябе навуковыя традыцыі розных эпох і пакаленняў.

Гэты працэс развіцця навукі аб мове характарызуецца яшчэ адной тэндэнцыяй – пашырэннем сувязей лінгвістыкі з іншымі навукамі. Ужо на ранніх этапах развіцця мовазнаўства абазначылася яго сувязь з філасофіяй, логікай, псіхалогіяй, гісторыяй і некаторымі іншымі навукамі. Сучаснае мовазнаўства пашырыла і ўмацавала сувязі не толькі з адзначанымі навукамі, але і з цэлым шэрагам іншых гуманітарных, прыродазнаўчых і фізіка-матэматычных дысцыплін – сацыялогіяй, этнаграфіяй, географіяй, малекулярнай біялогіяй, нейрафізіялогіяй, біяфізікай і біяхіміяй, кібернетыкай, матэматыкай, тэрэтычнай фізікай і г. д. Гэта тэндэнцыя прывяла да ўзнікнення на стыку навук новых лінгвістычных дысцыплін: сацыялінгвістыкі, этналінгвістыкі, лінгвагеаграфіі, нейралінгвістыкі, матэматычнай лінгвістыкі, інжынернай лінгвістыкі, лінгвасеміётыкі і г. д. Такая спецыялізацыя навуковых даследаванняў выклікае да жыцця яшчэ адну тэндэнцыю – імкненне да інтэграцыі навуковых даследаванняў і да асэнсавання іх вынікаў у рамках агульнай тэорыі навукі.

Унутры мовазнаўства тэндэнцыя аб'яднання розных школ і кірункаў у рамках агульнай тэорыі мовы абазначылася яшчэ у 60-я г. XX ст. Аб неабходнасці інтэграцыі гаварылася ўжо ў 1962 г. у Кембрыджы (ЗША) на IX Міжнародным кангрэсе лінгвістаў. У канкрэтных даследаваннях найбольш ярка гэта тэндэнцыя праявілася ў ажыўленні цікавасці да лінгвістычных універсальных (Е. Курыловіч, А. Марцінэ, Р. Якабсон і інш.), у перакананні ў тым, што за вялікай разнастайнасцю моў свету хаваюцца агульныя для ўсіх іх уласцівасці. Думка аб тым, што пры ўсім бязмежным непадабенстве моў яны створаныя як блізцам бы па адзіным узору, стала дамінаваць у агульнай тэорыі мовы. Пошукі гэтага ўзору, адзінай унутранай структуры мовы аказаліся цесна звязанымі з галоўнай тэндэнцыяй сучаснай фундаментальнай навукі – пошукам несупярэчлівай асновы светабудовы і стварэннем на яе базе агульнай тэорыі навукі.

У сучаснай фундаментальнай матэматыцы і фізіцы адзіных тэорый агульнапрынятым з'ўляецца ўяўленне аб тым, што ў аснове светабудовы павінна быць геаметрычная фігура. Адзін са стваральнікаў квантавай механікі, лаўрэат Нобелеўскай прэміі аўстрыйскі фізік-тэрэтык Э. Шрэдінгер піша: «В эйнштейновской теории гравитации представление о материи и ее динамических взаимодействиях базируется на понятии геометрической структуры, внутренне присущей пространственно-временному континууму. Идеальным устремлением этой теории, ее конечной целью является не более не менее как доказательство следующего утверждения: четырехмерный континуум, наделенный определенной внутренней геометрической структурой, структурой, которая подчинена определенным, присущим ей чисто геометрическим законам, должен пред-

ставляць собой адекватную модель, или картину «окаружающага нас рэальнага мира в пространстве и времени» со всем, что он содержит, описывающую яго поведене как целаго, – картину всех события, разыгрывающихся в нем» [2, 10].

Пошукі геаметрычнага вобраза светабудовы – цэнтральнае месца сучасных адзіных тэорый. Вядомы нямецкі фізік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі В. Гейзенберг лічыў, што для правільнага разумення светабудовы трэба адмовіцца ад паняцця «фундаментальная часціца» і замяніць яго паняццем фундаментальнай сіметрыі і што трэба адшукваць не фундаментальныя часціцы, а фундаментальныя сіметрыі, ад якіх залежыць спектр часціц і іх узаемадзеянне. Ён меркаваў, што фізіка часціц інфармуе нас, строга кажучы, аб фундаментальных структурах прыроды, а не аб фундамен-тальных часціцах.

Паняцце структуры становіцца адным з самых распаўсюджаных у навуцы ХХ ст. У фізіцы мікрасвету найбольш фундаментальнымі структурамі аказваюцца рознага роду сіметрыі – люстраныя, паварогныя і інш. Усе з’явы мікрасвету паўстаюць у выглядзе сіметрычнай карціны, якая вынікае з асноўных прынцыпаў квантавай тэорыі поля. Біялогія аб’яўляе асіметрыю непакісным законам жывой прыроды, уводзіць прынцып камплементарнасці ў структуру генетычнага кода. У матэматыцы ствараецца тэорыя матэматычных структур. У псіхалогіі шырокае развіццё атрымлівае канцэпцыя структурнай псіхалогіі, згодна з якой псіхічныя акты заўсёды выступаюць у пэўнай цэласнай сістэме, у іх узаемнай сувязі і абумоўленасці. Структуралізм, які ахапіў і мовазнаўства, робіць падмурак для знаходжання адзінай асновы для розных моўных сістэм. У фундаментальнай навуцы востра паўстае пытанне метамовы для стварэння адзінай тэорыі.

У сучаснай навуцы актуальным застаецца патрабаванне поўнай яснасці ў выкладанні тэорыі і непазбежная недакладнасць і недастатковасць паняццяў для выяўлення яе поўнага зместу. Мова матэматыкі не вырашае ўсіх праблем, паколькі, з аднаго боку, патрабуе канчатковай сэнсавай інтэрпрэтацыі атрыманых вынікаў з дапамогай прыроднай мовы, а з другога – застаецца неясным, наколькі матэматычная мова прымяняемая да ўсіх з’яў. В. Гейзенберг у сувязі з гэтым заўважае: «Ситуация, с которой мы сталкиваемся в наших попытках “понять”, может привести к мысли, что существующие у нас средства выражения вообще не допускают ясного и недвусмысленного описания положения вещей... В атомной физике мы используем весьма развитой математический язык, удовлетворяющий всем требованиям ясности и точности... Было бы, однако, слишком преждевременным требовать, чтобы во избежание трудностей мы ограничились математическим языком. Это не выход, так как мы не знаем, насколько математический язык применим к явлениям. Наука тоже вынуждена в конце концов положиться на естественный язык, ибо это единственный язык, способный дать нам уверенность, что мы действительно постигаем явления».

Тут узнікае моўны парадокс: з аднаго боку, мова матэматыкі дазваляе

наі больш дакладна, адназначна і несупярэчліва апісваць розныя з'явы, а з другога – каб зразумець канчатковы сэнс атрыманых вынікаў, неабходна звяртацца да прыроднай мовы з яе менш строгім паняццёва-фармальным апаратам.

У сучасную фізіку фундаментальных даследаванняў шырока пранікаюць словы з мастацкай вобразнасцю: *кварк* (вобраз таямнічага духа з рамана Дж. Джойса «Памінкі па Фінегану»; адсюль і назва часцінкі, якая не назіраецца ў свабодным выглядзе і эксперыментальна не знойдзена), *водар*, *вожык*, *пена* і інш. Сярод кваркаў вылучаюць *зачараваны*, *цудоўны*, *дзіўны*. І ў гэтым праяўляецца свая заканамернасць – вобразнасць фізічнай навукі набліжае яе да глыбінных таямніц быцця, дзе фізіка і лірыка змыкаюцца ў адно цэлае. Мова як асноўны і прыродны інструмент пазнання аказалася не толькі галоўным і агошнім прыстанішчам ісціны для любой навукі, але і крыніцай, даследуючы якую стала магчымым пранікненне ў патаемныя глыбіні быцця.

Найстаражытнейшая лінгвістычная метафізічная ідэя аб Слове як аснове станаўлення свету як цэлага стала навуковай рэальнасцю, чаму ў нямай ступені садзейнічалі шырокія сувязі мовазнаўства з іншымі навукамі. Строга кажучы, калі ў пачатку было Слова, то, як вынікае з патрабаванняў адзінай тэорыі, пабудоваўшы несупярэчлівую геаметрычную мадэль рэальнага слова, можна атрымаць аснову светабудовы. У гэтым выпадку геаметрычная мадэль структуры слова павінна несупярэчліва адлюстроўваць і тлумачыць структурную пабудову і іншых аб'ектаў мікрасвету і макрасвету, што мы і імкнуліся аказаць у сваіх работах.

Плэнным для сучаснага мовазнаўства з'явілася палажэнне В. фон Гумальта аб мове як энергіі і дзейнасці духа. На яго падмурку на стыку лінгвістыкі і псіхатэрапіі сфарміраваўся новы кірунак – нейралінгвістычнае праграмаванне. Далёкая распрацоўка гэтага вядомага палажэння Гумальта ставіць перад тэарэтычным мовазнаўствам задачу не толькі вывучэння псіхаэнергетычных магчымасцей мовы, але і задачу асэнсавання прычын, фактараў і механізма дзейнасці духа, які параджае разнастайнасць моў, выяўленне з прыцягненнем сучасных навуковых даных суадносін нацыянальнага духа і нацыянальнай мовы, удакладненне праз нацыянальную мову самога паняцця «нацыянальны дух». Актуальным становіцца тэзіс Гумальта аб тым, што мовы «ўяўляюць сабой нейкі спосаб дасягнення пэўнымі сродкамі пэўнай мэты», яго ўсебаковы разгляд дазволіць наблізіцца да разумення канечнай мэты дзейнасці духа.

1. Гнруцкий А.А. Наука и религия. Мн., 1999.

2. Шредингер Э. Пространственно-временная структура Вселенной. М.,

1986.